

Elinga, Pieter Janssens

GEBOREN IN 1623 TE BRUGGE (ALDUS BRIÈRE-MISME I)

Wordt in 1653 als schilder in Rotterdam vermeld, in 1653, 1657 en 1662 in Amsterdam als schilder en muzikant; in 1682 was zijn vrouw daar weduwe (Bredius, blz. 1767-1772 en A. Bredius, in *Oud-Holland* 38, 1920 blz. 180). Pas sinds Hofstede de Groot's artikel van 1891 kent men enkele schilderijen van zijn hand: interieurs en stillevens.

57 Perspectiefkast Zie kleurafb. blz. 95

Inv.nr. 217-1946

Paneel, hoog 84 cm., breed 82 cm., diep 42 cm.; zijpanelen 84 x 60 cm.; elk paneel samengesteld uit diverse planken

Toest.: overal verspreide, hier en daar zeer grote retouches (u.v.)

Verso: bruin geverfd

Herk.: ? Boedel van Johan Rigo, Amsterdam, 1670 (zie beneden). / Aangekocht op een Nederlandse veiling (museumdocumentatie), vóór 1891 (blijkens Hofstede de Groot 1891).

Lit.: C. Hofstede de Groot, op.cit. 1891, blz. 280. / C. Brière-Misme, 'Deux boîtes-à-perspective hollandaises du XVIIe siècle', in *Gazette des Beaux-Arts*, 1925, 1, blz. 158 e.v., afb. blz. 163. / KNUTTEL 1926, blz. 16. / W.R. Valentiner, 'Rembrandt and Samuel van Hoogstraeten', in *Art in America* 18, 1930, blz. 124. / C. Brière-Misme, op.cit. 1947, II, blz. 162. / DE WIT, blz. 25. / VAN HASSELT 1965. / S. Koslow, *De wonderlijke Perspectyfkas: An Aspect of Seventeenth Century Dutch Painting*, diss. New York, 1965, blz. 76; bekort afgedrukt in *Oud-Holland* 82, 1967, blz. 55, cat.nr. 6, afb. 21. / F. Leeman, *Anamorfosen, een spel met waarneming, schijn en werkelijkheid*, 1975, blz. 83, afb. 90-96. / Th.H. Lunsingh Scheurleer, 'The Dutch at the tea-table', in *The Connoisseur*, oktober 1976, blz. 86, afb. 1. / BLANKERT 1977, blz. 15, afb. 9

‘Kist’ op drie pootjes op driehoekige plattegrond, aan één zijde open, alle vier de planken aan de binnenzijde beschilderd. Alles lijkt schots en scheef te staan. De bedoeling is dat, vanuit één punt gezien, de zaak weer ‘op zijn plaats’ komt, zodat dan een natuurgetrouwer effect wordt bereikt dan d.m.v. een op één plat vlak geschilderde voorstelling. Deze zgn. ‘perspectiefkasten’ zijn een Hollandse vinding van ca. 1650.¹ De onze behoort tot het zestal perspectiefkasten dat bewaard is gebleven.² Veruit de beste is een rechthoekige kist in de National Gallery te Londen van de hand van Samuel van Hoogstraeten (zie over hem blz. 107 bij cat.nr. 74). Daarin is eveneens een Hollands 17de eeuws interieur weergegeven. Door twee kijkgaten kan men het bezichtigen.

Onze kist was ongetwijfeld oorspronkelijk ook voorzien van een voorzijde met een kijkgat erin, aldus reeds Brière-Misme in 1925. Het kijkgat moet zich midden onderaan hebben bevonden, met daarboven een rechthoekige opening om licht door te laten.³ In een gesprek met Prof. W. Liedtke werd het juiste oogpunt gevonden. De kast blijkt opgebouwd volgens de richtlijnen van een in 1628 door de Fransman S. Marolais gepubliceerd boek over de perspectief.⁴ In 1978 is de kast in zijn oorspronkelijke toestand hersteld.

Hofstede de Groot schreef onze kast in 1891 met veel slagen om de arm aan Piet Janssens Elinga toe. Het sterkste argument vond hij een notitie van Bredius over een ‘*schilderyencamer, perspectiff van Janssens*’, die in 1670 in de inventaris van Johan Rigo te Amsterdam voorkwam. Mevr. Brière-Misme voelde niet voor deze toeschrijving, maar dacht aan een leerling van Samuel van Hoogstraeten. Valentiner noemt het stuk een Van Hoogstraeten. Knuttel 1926: *Perspectief, zoals Samuel van Hoogstraeten er .. geschilderd heeft*; De Wit en Van Hasselt: ‘*S. van Hoogstraeten*’. Lunsingh Scheurleer zag in onze kast alle trekken van de Delftse interieurschilderkunst bijeen en noemde hem daarom ‘*Delftse School*’.

Koslow merkte terecht op dat het stuk wel degelijk sterk aan Elinga doet denken, niet alleen door het onderwerp, maar ook door het ‘lege’ karakter van de ruimte, veroorzaakt door de kleine schaal van figuren en voorwerpen (verg. cat.nr. 54).

Vanwege de theepot en het theeservies op de tafel plaatste Brière-Misme het stuk laat in de 17de eeuw, omdat toen pas het theedrinken in de mode raakte (Brière-Misme 1925). Later herriep ze deze opinie: de schilderijen en prenten aan de muur en de kleding van de heer links in de achtergrond zouden op een ontstaanstijd ca. 1630 wijzen (Brière-Misme 1947). Dit is onmogelijk, daar toen perspectiefkasten zeer waarschijnlijk nog niet bestonden en dergelijke ‘Delfts’ aandoende interieurs met tegelvloeren en doorkijkjes in het geheel nog niet werden geschilderd. Dat gebeurde pas vanaf ca. 1655.⁵ Mevr. Koslow plaatst het stuk dus terecht weer 1660-1680, waarbij zij nader op de mode van het theedrinken ingaat.

Veel preciezere details daarover verstrekte Lunsingh Scheurleer. Pas na een boek over thee uit 1678 kwam het theedrinken zeer in de mode, daarvoor vond het in Holland slechts sporadisch plaats. Op ons stuk is al te zien hoe de rijk beladen theetafel het centrale punt van het voorhuis wordt. Een theepot, koppen en schotels etc. voor twee personen staan klaar. De theetafel hoort tot een vroeg type. Wat later, ca. 1680, kwamen er veel luxueuzere in zwang.⁶ Aldus plaatst ook Lunsingh Scheurleer onze kast ca. 1670.

Koslow beschreef het interieur uitvoerig: boven de gesloten deur Mercurius, aan de zijwanden vier landschappen, twee bijbelse voorstellingen (één is Christus en de Samaritaanse vrouw), twee kroegscènes in grisaille etc.⁷

1 Zie A. Blankert, *Johannes Vermeer van Delft*, tweede druk, Utrecht/Antwerpen, 1977, blz. 32, met lit. opgave.

2 Zie Koslow en Leeman.

3 Verg. de afbeelding van zo’n kast bij W.A. Liedtke, ‘Faith in Perspective’, in *The Connoisseur*, oktober 1976, blz. 131, afb. 8.

4 *Perspective..*, Amsterdam, 1628; verg. W.A. Liedtke, in *Burlington Magazine*, 30, 1976, vooral afb. 17 t.o. blz. 69.

5 A. Blankert, op.cit., blz. 32 e.v.

6 Lunsingh Scheurleer, afb. 3.

7 Koslow 1965 en 1967.